

У. І. Мархель, Шлях да Беларусі. Адам Міцкевіч – прадвеснік адраджэння беларускай літаратуры. 2-е выданне, Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы, Мінск 2003, сс. 124

Першае выданне гэтай кнігі, пад назваю „*«Ты як здароўе...» Адам Міцкевіч і тэндэнцыі адраджэння беларускай літаратуры*”, з’явілася ў 1998 г. да 200-гадовага юбілею з дня нараджэння аўтара *Пана Тадэвуша*, аднаго з найбольшых класікаў польскай літаратуры, чыё жыццё і творчасць цесна звязана з беларускай зямлёю, культурай і духам яе насельнікаў. Другое выданне кнігі выйшла пад новаю назваю. Яна істотна мяняе даследчыцкую перспектыву, пераакцэнтоўваючы ўвагу, па-першае, з ракурса паэтычнага мыслення аб Літве („Ты як здароўе”) на глыбокі аналіз „шляху да Беларусі”, па-другое, замест ранейшых „тэндэнцый адраджэння” метаю стае яшчэ выяўленне заканамернасцей літаратурнага працэсу, тых яго вузлавых

момантаў, якія і даюць падставу гаварыць пра адраджэнне (нараджэнне?) новай беларускай літаратуры, хоць парадаксальна, ва ўлонні польскамоўнай творчасці.

Беларуска-польскія ўзаемадачынненні, тыя, што склаліся на зямлі беларускай ў 20-30-х гг. XIX стагоддзя – гэта адна з цікавейшых і нацыянальна заблытаных старонак беларускага культурна-гістарычнага літаратуразнаўства. Сёння дзякуючы працам такіх вучоных, як М. Ларчанка, Л. Мірачыцкі, С. Майхровіч, А. Лойка, А. Мальдзіс, Г. Кісялёў, К. Цвірка, а таксама і маладзейшага кола даследчыкаў (С. Кавалёў, Я. Янушкевіч, М. Хаўстовіч і інш.) у гісторыю беларускай літаратуры ўжо ўключаны – як першапачатковае, але ж арганічнае звязно ў культурна-літаратурным беларускім працэсе – не толькі паэты і пісьменнікі двухмоўныя (Я. Чачот, Я. Баршчэўскі, Ул. Сыракомля, В. Каратынскі), але і тыя, што пісалі выключна па-польску, як Т. Зан, Ю. Корсак, А. Грот-Спасоўскі, Т. Лада-Заблоцкі.

У гэтым польска-беларускім асяроддзі асабліва выдзяляецца Адам Міцкевіч, першая творчая велічыня і не толькі ў коле наваградска-ковенска-віленскіх сваіх сяброў. Польскімі даследчыкамі напісаны аб Міцкевічу шматлікія тама выдатных даследаванняў. Штогод польская міцкевічыяна дапаўняецца ўсё новымі і вартаснымі набыткамі. У 1957–1996 гг. пад рэд. Ст. Піганя выйшла 7 томная *Хроніка жыцця і творчасці Міцкевіча*. Выданы таксама слоўнік мовы паэта (1962–1983). Зусім нядаўна (2001 г.) пабачыў свет фаліянт *Міцкевіч. Энцыклапедыя*. І тым не менш, да гэтага часу, зноў як ні парадаксальна, Вялікі Ліцвін не мае поўнага збору сваіх твораў. Так званае Соймавае выданне (пачае яшчэ ў 30-х гг. XX ст.), затым Нацыянальнае, потым і Юбілейнае, і ўрэшце Угодкавае – усе яны гэта або выданні папулярныя, без крытычна-навуковага апарату, нават з шматлікімі памылкамі ў тэкстах, або няпоўныя, фрагментарныя. Каб справіцца з гэтай вялікай задачай, зараз не хапае ў Польшчы ні многа, ні мала, аказваецца, – кампетэнтнай групы міцкевічазнаўцаў-тэкстолагаў. І не толькі іх, відаць. Да гэтага часу польскімі даследчыкамі застаюцца не распрацаванымі зыходныя (ці, можа, і асноўныя), беларускія кантэксты творчасці гэтага паэта. Як слухна аднак адзначыў у 1998 г. варшаўскі пісьменнік і крытык Роберт Стылер (*Wciqz klamać o Mickiewiczu?*), у польскіх вучоных не вельмі праяўляецца і само жаданне высветліць, што ў Міцкевічу беларускае і што з яго ўзята беларусамі.

Беларускія гісторыкі літаратуры, не лічачы асобных ці лепей сказаць сігнальных прац (А. Лойка, А. Яскевіч), па сутнасці, таксама не распрацоўвалі гэту праблему, як бы задавальняючыся беларускацю Міцкевіча апрыйёры: „нашасцю” паэта па месцы нараджэння і ліцвінска-фальклорным атачэнні ў маладых гадах ды ягонай „сваяцкасцю” ў беларускіх перакладах.

У. Мархель мае таму рацыю, канстатууючы, што зараз *даследчыцкае спазнанне Міцкевіча ў Беларусі знаходзіцца ў зародковым стане*. Зыходзячы з пасылкі, што польскі паэт належыць усім славянскім літаратурам, а ў дачынненні да Беларусі ён тым болей не можа лічыцца замежным аўтарам, У. Мархель фармулюе слушную даследчыцкую тэзу: *наш зямляк неадлучны ад літаратурнага працэсу, што адбываўся ў нашым краі ў першай чвэрці мінулага (XIX – Я.Ч.) стагоддзя і нават пазней*.

Даследаванне У. Мархеля якраз і ставіць за мэту ўпісаць творчасць вялікага наваградчаніна ў беларускі літаратурны працэс. Шляхам паглыбленага аналізу рознажанравых твораў самога Міцкевіча ў кантэксце станаўлення новай мадэлі беларускай мастацкай літаратуры, своеасаблівай іх генетычнай марфалагізацыі ён выяўляе ў іх жа польскай форме выразныя, неаспрэчныя асноватворныя беларускія складнікі. Агульна вядома, што Міцкевіч ды яго сябры Я. Чачот, І. Дамейка і іншыя філаматы добра ведалі ліцьвінскі люд, любілі яго песні, прасякнуліся яго духам і паэзіяй. Міцкевічавы творы карэннямі сягаюць у беларускі фальклор – яго матывы, вобразы, сюжэты, паданні, народныя ўяўленні, рытуальныя заклінанні і вераванні, урэшце, абаліраюцца на беларускі мелас і лексіку. Такім чынам, нагадваючы, што Адам Міцкевіч працаваў скрозь на беларускім матэрыяле і ад пачатку да канца заставаўся ў сілавым полі беларускай ментальнасці, даследчык замацоўвае важную для айчыннага літаратуразнаўства канцэпцыю поўнай, сутнаснай беларускасці Міцкевіча.

Менавіта Міцкевіч, натхнёны прыкладам свайго сябра Яна Чачота, адораны незвычайна буйным паэтычным талентам, змог звярнуць пласт вуснай беларускай творчасці, асвоіць яго ды перапраграмаваць у эстэтычную рэчаіснасць, выкарыстаць геніяльна творча. Такім чынам, як вынік асваення беларускага фальклору, узнікаюць міцкевічавыя польскамоўныя баллады, паэма *Гражына* – як асэнсаванне беларускай гісторыі, *Дзяды* – як асваенне памінальнага рытуалу беларусаў, *Пан Тадэвуш* грунтуецца на патрыярхальнай беларускай традыцыі, а лазанская лірыка – на уяўленні пра родны край як страчаную Аркадыю.

Імпульс, нададзены Міцкевічавай творчасцю праз узор асваення беларускага фальклору і мінуўшчыны, падкрэслівае даследчык, зрабіў моцны, вырашальны уплыў не толькі на інтэнсіўнае развіццё жанру гутаркі (гавэнды) і нараджэнне жанру беларускай баллады, але выклікаў да жыцця значную колькасць іншых па жанру твораў, заснаваных на беларускім фальклорным матэрыяле. А ў ягоных паслядоўнікаў выступленне Міцкевіча стымулявала таксама адкрыццё вялікай тэмы радзімы. Туга па радзіме польскага класіка трансфармуецца ў іх у любоў да беларускай зямлі, у адкрытае захапленне прыгажосцю роднага краю, адкуль узнікала асабліва высокая патрыятычна-духоўная напружанасць.

Піянерская кніга У. Мархеля, напісаная эрудыраваным даследчыкам і выдатным перакладчыкам, чалавекам улюбёным ў разглядаемую тэму, усё ж робіць уражанне – на новым, вышэйшым вітку навуковых спадзяванняў у галіне міцкевічазнаўства – што аўтар толькі сутнасна пазначыў нам галоўныя контуры, абрысы вялікай праблемы. Бо знутры гэтай праблемы будзе дамагацца, пэўна, новага пераасэнсавання, напрыклад, справа творчай пераемнасці (Міцкевіч – беларускія паэты XIX ст.), якая, хоць, несумненна, рухала наперад беларускі літаратурны працэс, усё-такі адбывалася па лініі зыходзячай, а не ўзыходзячай. Грунтоўнейшага гістарычна-генеалагічнага аналізу чакае, відаць, жанр гутаркі. Польскія вучоныя лічаць, што гавэнда з'явілася раней баллады і, як жанр другарадны, не магла мець значнага ўплыву на развіццё апошняга. Узнікае таксама пытанне, чаму Міцкевіч, сасланы ў Расію, як бы

мэтанакіравана выказваецца ў перыферычным для усходнеславянскіх літаратур жанры санета?

Адным словам, разгледжаныя ў кнізе праблемы утрымліваюць у сабе новыя пытанні і сведчаць, што даследаванне У. Мархеля адкрывае шырокія перспектывы для далейшага асэнсавання месца і ролі Адама Міцкевіча ў беларускім літаратурным працэсе, а тым самым і новага прачытання усёй спадчыны нашага вялікага паэта.

*Ян Чыквін
Беласток*